

به نام خدا

خلاصه کتاب

تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران (جلد دوم)

دوران قاجار و پهلوی

دکتر جهانشاه پاکزاد

تهیه شده در آکادمی کنکور فراشهر

پاییز ۱۳۹۹

آغاز فروپاشی نظام سنتی

دوره ی حکومت آقا محمدخان قاجار، فتحعلی شاه و محمدشاه

(۱۲۱۰-۱۲۶۴ ه.ق/ ۱۷۹۵-۱۸۴۷ م)

پیش در آمد

قجرها در شرایطی سلطنت را آغاز کردند که ایران از نظر اقتصادی و سیاسی در وضعیت بدی به سر می برد، سرزمین ایران تنها طی ۷۰ سال- از پایان سلسله صفویان تا آغاز سلطنت قجرها- سه سلسله افغانه، افشاریان و زندیان را پشت سر گذاشته بود. در نتیجه انسجام ایران به شکل امروزی نخستین بار با سر کار آمدن آقامحمدخان شکل گرفت، بدین معنا که دوره ی بی ثباتی ناشی از جنگ های داخلی پایان یافت و به رغم آنکه در زمان جانشینان وی بخش هایی از ایران جدا شد، اما یکپارچگی سرزمین به صورت یک دولت متحد محفوظ ماند.

سیر پادشاهان دوره اول:

آقامحمدخان قاجار

- تلاش برای تثبیت حکومت و برقراری ثبات داخلی به منظور به زیر پرچم آوردن کشور

فتحعلی شاه قاجار

- بازسازی ارتش ایران با بهره گیری از روش مشق، تجهیز آن به جنگ افزارهای نوین اروپایی و توسعه روابط ایران با دولت های خارجی

محمدشاه

- تلاش برای به ثبات رساندن شرایط داخلی و ساماندهی روابط خارجی

شرایط سیاسی نظامی

پس از کشته شدن نادرشاه افشار در هر ولایت حکومت خودمختار تشکیل گردید و در نهایت پس از هفتاد سال جنگ بر سر قدرت و تقریباً همزمان با انقلاب کبیر فرانسه و شتاب فزاینده ی بورژوازی اروپا برای به دست گرفتن قدرت سیاسی و اقتصادی، یکی دیگر از ایلات ترک در ایران به واسطه آقامحمدخان قاجار سرزمین ایران زمین را به دست گرفت.

آقامحمدخان قاجار فتوحاتی را در تفلیس و ایروان را به نام خود ثبت کرد و زمانی که در کنار رود ارس اردو زده بود و آماده جنگ با روسها شد توسط غلامان خود کشته شد (به خاطر بخشی از یک خربزه)، پس از او برادرزاده اش بابا خان یا فتحعلی شاه بر تخت نشست. به جرات می توان گفت اولین خشت زیربنای شکل گیری استعمار انگلیس در ایران زمانی رقم خورد که انگلیس، شاه را وسوسه کرد تا به افغانستان حمله کند تا آنان که در فکر لشکرکشی به هند (منافع انگلیس) بودند را درگیر جنگی جدید نمایند. در این زمان که ناپلئون در فکر حمله به روسیه بود، ژنرالی را به ایران فرستاد و سه مرکز تعلیمات نظامی و فنی در تهران و تبریز و اصفهان برپا کردند تا ارتشی جدید در ایران شکل بگیرد (هرچند که ناپلئون با روسیه صلح کرد و ایران تنها ماند). عهدنامه های گلستان و ترکمن چای نیز هر دو در زمان حکومت فتحعلی شاه رقم خورد.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به گروه آموزشی **فراشهر** می باشد.

پس از فوت فتحعلی شاه، محمد میرزا یا همان محمد شاه بر تخت نشست و حاجی میرزا آقا سی (یک آخوند ایروانی) را صدراعظم خود کرد، وی همان کسی است که امتیاز استفاده از دریای خزر را به خاطر شوری آب به روس ها بخشید! (نکته: قبل از ایشون میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی صدر اعظم محمدشاه بود اما به واسطه اندیشه اصلاحات و افکار خارج از چارچوب ایلی حاکم کشته شد).- در این دوره انگلیسی ها بخشی از بلوچستان (که امروزه جزو پاکستان و افغانستان شده است) را اشغال و از ایران جدا کردند.

شرایط اقتصادی

در این دوره به رغم ناآرامی های موجود باز هم نسبت به دوره های افغانه، افشاریه و زندیه دوره ی ثبات و تحکیم شرایط اقتصادی به شمار می آید چرا که قلمروی قاجار با آشوب و بی ثباتی کامل روبرو نشد.

در ساختار اقتصادی سنتی کشور تا بدین دوره درآمد دولت ها از سه راه تامین می شده است: ۱- خراج (که با افول کشاورزی و درآمد مردم کاهش یافت) ۲- بازرگانی خارجی و عوارض راهداری ۳- فتح و غارت سرزمین های دیگر (از زمان نادر به بعد ایران بیشتر مورد تجاوز بود تا در فکر تجاوز)

ویژگی چشمگیر دوران حکومت شاهان دوم و سوم قاجاریه (فتحعلی شاه و محمدشاه)، رشد سریع تجارت بین المللی است که معلول دو عامل بود: ۱- معاهده هایی مانند معاهده ی عقیم با انگلیس در ۱۲۱۶ ه.ق و معاهده های گلستان و ترکمنچای با روسیه در سالهای ۱۲۲۸ و ۱۲۴۴ ه.ق ۲- معاهده ی بازرگانی ایران و انگلیس در ۱۲۵۷ ه.ق که دروازه مملکت را به روی تجارت خارجی گشود.

نکته: از مهم ترین موانع رشد صنعت در این دوران، احساس ناامنی شدید مردم به طور عام و ناامنی تجار و کسبه و پیشه وران به طور خاص بود.

شرایط فرهنگی

در حالی که غرب با شروع انقلاب صنعتی با سرعت به پیش می رفت، ایران با تکرار استبداد و تسلیم در برابر رهبری بی مسئولیت، از دنیا بی خبر بود، هرگونه تغییر و تحول نیز به منزله ی نوعی بدعت و عصیان به مذهب تلقی می شد. در این دوره هنوز ایرانیان با مفاهیم ملت و کشور

نفوذ سیاسی و اقتصادی سرمایه‌ی جهانی

(ناصرالدین شاه)

(۱۳۱۳-۱۲۶۴ ه.ق)

پیش‌درآمد

دوران سلطنت ناصرالدین شاه، چه از نظر طول حکومت و چه از نظر جایگاه آن در تاریخ معاصر از مهم‌ترین و پر واقعه‌ترین دوران در تاریخ سلسله‌ی قاجاریه به شمار می‌رود. ایران در این دوره افزون بر آن که با نتایج شوم عهدنامه‌های گلستان و ترکمنچای و عوارض جنگ‌های متوالی دوران فتحعلی شاه دست به گریبان بود، شاهد استبداد گسترده‌ی داخلی توسط دربار و حکام محلی نیز بود، و از نظر سیاست خارجی به عرصه رقابت روس و انگلیس برای کسب امتیازات اقتصادی و اجتماعی هرچه بیشتر تبدیل شد. نفوذ سیاسی و اقتصادی دول بیگانه در ایران در این دوره به حد اعلا رسید و استقلال و حیات اقتصادی ملت ایران به شدت متزلزل شد. البته این دوره با تغییراتی نیز همراه بود که با اقدامات زیرساختی امیرکبیر، صدراعظم کاردان ناصرالدین شاه آغاز شد و در پی گسترش روابط ایران با جهان خارج با ظهور افکار انقلابی و پا گرفتن زمزمه‌ی آزادی‌طلبی از سوی مردم ادامه یافت و این همان روندی است که چند سال پس از کشته شدن ناصرالدین شاه به انقلاب مشروطه انجامید.